

FREDERIK KOPLSTON
Istorija filozofije

Tom I

grčka i rim

Preveo sa engleskog
Slobodan Žunjić

Beograd
2015.
DERETA

VEĆNA FILOZOFIJA I ZDRAV RAZUM

Otac Koplston i njegova *Istorija evropske filozofije*

Na samom rubu onog područja koje pripada filozofskoj literaturi podavno se ustalio jedan pomalo potcenjen, ali zato ništa manje tražen i potreban rod velikih i celovitih prikaza istorijskog razvoja filozofije. Posle *monumentalnih istorija filozofije* Ibervega, Celera i Erdmana izašlih tokom XIX veka, istorija koje su prvenstveno bile namenjene stručnjacima i dobrim poznavacima, u našem stoleću se, izgleda, životnijim pokazuje onaj vid *filozofske historiografije* koji, uprkos tome što ga prati neskriven prezir pravih filozofskih posvećenika, poglavito teži da zadovolji zahteve znatno šire i rastegljivije obrazovanosti i nestandardne upućenosti u sam sadržaj. Tipičan primer takvog prikaza *celokupne istorije filozofije*, koji unapred računa sa „prosečnim čitaocem“, predstavlja višetomna *Istorija filozofije* koju je 1946. godine započeo učeni engleski jezuita – otac Frederik Koplston,¹ koji je njome obuhvatio čitav obuhvat evropske filozofije.

U čisto filozofskom pogledu *Istorija filozofije* Frederika Koplstona teško može da se nazove posebno vrednim i podsticajnim ostvarenjem, ali

¹ Otac Frederik Koplston (Frederick Copleston, S. J.) je rođen 1907. godine u Engleskoj. U katoličanstvo je prešao 1925. godine, a jezuitima je pristupio 1930. godine. Bio je profesor metafizike na Pontifikalnom gregorijanskom univerzitetu u Rimu (1952–1968), profesor istorije na Hejthrop koledžu Univerziteta u Londonu (od 1939. do 1974. kada je emeritirao) i gostujući profesor na više američkih i evropskih univerziteta. Član je Britanske akademije, a već dugo se smatra vodećim katoličkim filozofom na engleskom govornom području. Kao istoričar filozofije posebno se bavio srednjovekovnom filozofijom i nemačkim iracionalizmom, dok se poslednjih godina naročito zanimao za komparativistička proučavanja istočnih i zapadnih filozofema. Osim velike *Istorije filozofije* (1946–1974), njegovi najpoznatiji radovi su: *Friedrich Nietzsche: Philosopher of Culture* (1942), *Arthur Schopenhauer: Philosopher of Pessimism* (1946), *Thomas Aquinas* (1954), *Contemporary Philosophy* (1956), „Foreground and Background in Nietzsche“ (*The Review of Metaphysics*, 3/1968), *On the History of Philosophy* (1979), *Philosophies and Cultures* (1980), *Religion and the One* (1982), *Philosophy in Russia* (1986).

svojom obuhvatnošću (preko 4500 strana), a nadasve svojom *širokom upotrebljivošću*, ona mora, bez pogovora, da bude svrstana u najznačajnija dela tzv. *pomoćne filozofske literature*. To je neočekivan kvalitet za jednu istoriju koju je njen autor napisao sa skromnim ciljem da „crkvene katoličke seminare opskrbi delom koje će biti i detaljnije i obimnije od udžbenika koji se (danas) obično koriste“.² Međutim, priručnik, koji je u *nekatoličkoj* Engleskoj napisan za potrebe malih *katoličkih enklava*, ubrzo je prerastao svoju usko školsku i konfesionalnu namenu da bi danas postao jedan od najpopularnijih *pregleda istorije filozofije*, ne samo na Ostrvu nego uopšte u anglosaksonskom svetu, pa i šire od njega. O toj popularnosti rečito govori podatak da je posle 1946. godine Koplstonova *Istorija filozofije* objavljena u još desetak izdanja, da je prevedena na više svetskih jezika (francuski, nemački), i da se od šezdesetih godina štampa u visokotiražnom džepnom formatu. U međuvremenu je njen autor revidirao prvobitno izdanje dopunivši ga 1974. godine i devetim tomom o savremenoj francuskoj filozofiji.

Koplstonova *Istorija filozofije* je popularna u dvostrukom smislu te reči, kako po pristupačnom načinu izlaganja tako i po tome kako je prihvaćena od šire čitalačke publike. Od nje ima i *stručnijih* i *misaonijih* istorija filozofije, ali malo koja može sa njom da se meri u preglednosti i informativnosti koje donosi. Sve dobre odlike tipično engleskog načina izlaganja (*jasnoća, razumljivost, ekonomičnost*) otac Koplston je združio sa, za ostrvske prilike retkim, respektom prema tradicionalnim filozofskim sadržajima. Iz tog spoja nastala je obimna, ali *jezgrovito napisana istorija filozofije* koja opstaje kao jedan osamostaljeni prikaz unutar veće celine od osam ili devet tomova. Ona obuhvata čitav razvoj evropske filozofije od *jonskih početaka* do *savremene planetarne disperzije filozofskih pravaca i kultura*, ali je uz sve to mnoštvo spomenutih, pa i obrađenih imena i dela, ipak ostalo dovoljno prostora da glavne ličnosti svetsko-istorijske drame filozofije (Platon, Aristotel, Toma Akvinski, Dekart, Kant, Hegel) dobiju čitave male monografije od po stotinak strana svaki. Osećaj za neophodno razlikovanje ranga između pojedinih filozofija, Koplstona izdaje tek u završnim knjigama, u kojima se gledišta Vilhelma Diltaja, Edmunda Huserla i Martina Hajdegera razmatraju na ciglo nekoliko strana, dok se zasigurno manje važnim autorima, kao što su Džon Njumen ili Bernard Bozanke posvećuju čitavi mali

² F. Copleston, *A History of Philosophy*, vol. I, part I, New York, 1962, p. 9 (srpskohrvatski prevod str. 29).

odeljci. Ali, ako izuzmemo drastično skraćenje nemačke filozofije na prelomu dva poslednja veka, Koplstonova *Istorija filozofije* u celini daje prilično uravnoteženu sliku značaja pojedinih filozofija i zato predstavlja pouzdan kompendijum za sve one koji žele da upoznaju prošlost filozofije, a posebno za studente koji je odavno obilato i pomalo nekritički koriste ne samo za sticanje opšte predstave o pojedinim odsecima u razvoju filozofije nego i kao kratkoročnu zamenu za vlastito čitanje izvorne literature.

Nijedna istorija filozofije, razume se, ne može istinski da zameni studiranje izvornih tekstova filozofa, a to važi naročito za Koplstonovu *Istoriju filozofije*, jer ona nije uvek proizvod samostalnog autorovog proučavanja pojedinih filozofija niti proizlazi iz takvog spoja. Ali, iako nije strogo autorski rad u strogo nemačkom smislu, već pomalo i kompilacija različitih studija i pregleda iz ogromne sekundarne literature, ona nije prosta zbirka *raznorodnih izvora* i međusobno *neusklađene građe*. Naprotiv, to je uspešna kompilacija sa zavidnom dozom koherencije i utvrđenim merilima za valorizaciju izvornih i preuzetih sadržaja. *Jedinstvo* Koplstonovog pristupa istoriji filozofije osigurano je njegovim vlastitim filozofskim stanovištem o kome autor čitaocima otvoreno polaže račune u uvodnom poglavlju prvog toma. Koplston, naime, nijednog trenutka ne skriva da svoju *istoriju filozofije* piše „sa tendencijom“ i „sa određenog stanovišta“, već s pravom smatra da se istoričar filozofije ne nalazi u teškoćama zato što ima neko određeno stanovište o istoriji filozofije, već pre svega zato što najčešće nije kadar da to stanovište osvesti i podvrgne ga daljoj tematizaciji.

Ova samosvest o neophodnosti prikazivanja filozofije s „određenog stanovišta“ rezultat je Hegelovog rada na *istoriji filozofije*, odnosno njegovog promišljanja uslova nastanka svoga gledišta iz takvog spoja. Hegel je prvi jasno i ubedljivo pokazao da „istorija nekog predmeta nužno stoji u najtešnjoj vezi sa predstavom koja se ima o njemu. Prema toj predstavi određuje se već šta se smatra važnim i svrhovitim za njen predmet a od njegovog odnosa prema onome što se desilo zavisi izbor datosti koje treba izložiti, način na koji ih treba shvatiti i gledišta pod koja se one podvode“.³ U tom istom duhu otac Koplston kaže „nijedan pravi istoričar filozofije ne može da piše bez nekog gledišta, nekog stanovišta ako ni zbog čega drugog, onda zato što

3 G. W. F. Hegel, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*, Bd. I, Frankfurt a/M, 1982, S. 16 (srpskohrv. prevod, str. 5).

s lakoćom poveže u koherentnu celinu, koju iznutra artikuliše jedinstven problemski lajtmotiv: odnos *Jednog i Mnoštva*. On s pravom smatra taj odnos za jednu od *središnjih tema* antičke filozofije, a taj osobeni ugao posmatranja, koji se povremeno prepoznaje i u kasnijim tomovima njegovog prikaza, predstavlja njegov najznačajniji doprinos *istoriji evropske filozofije* kakva započinje prikazom grčke misli kao početka naše filozofije.

Slobodan Žunjić

GRČKA I RIM

PREDGOVOR

Upravo stoga što već postoji toliko mnogo istorija filozofije, čini se da je neophodno objašnjenje zašto jednu novu istoriju filozofije pridodajemo tom ionako znatnom broju. Moj motiv da napišem ovu knjigu, koja treba da bude prvi tom sveobuhvatne istorije filozofije, bio je, pre svega, taj da opskrbin katoličke crkvene seminare delom koje će biti malo detaljnije i obuhvatnije od udžbenika koji su, inače, u upotrebi. Istovremeno, želeo sam da snabdem seminare knjigom koja će da prikaže logički razvoj i međusobnu povezanost filozofskih sistema. Istina, na engleskom jeziku postoji nekoliko pristupačnih dela koja, za razliku od naučnih monografija o ograničenim temama, istoriju filozofije izlažu istovremeno i stručno i filozofski, ali stanovište sa kojeg se u tim delima polazi veoma se razlikuje od stanovišta ovog pisca, kao i od vrste studenata kojima je namenjena ova knjiga. Kada se govori o istoriji filozofije, i samo spominjanje „stanovišta“ može ponekad u slušalaca da izazove mrštenje. Međutim, nijedan pravi istoričar ne može da piše bez nekog gledišta, bez nekog stanovišta, ako ni zbog čega drugog, onda bar zbog toga što mora da primenjuje načelo selekcije prema kojem će vršiti izbor i povezivati činjenice. Doduše, svaki savestan istoričar težiće za tim da bude što objektivniji i stoga će izbegavati svako iskušenje koje bi moglo da ga navede na to da iskrivi činjenice ne bi li se one uskladile sa njegovom unapred stvorenom teorijom, odnosno, trudiće se da zbog te iste teorije ne izostavi i one činjenice koje njoj ne govore u prilog. Ali ako pokuša da piše istoriju bez ikakvog načela selekcije, kao rezultat dobiće samo čistu hroniku a ne stvarnu istoriju, čisto ređanje događaja ili mnenja bez razumevanja ili onoga što se zove *motiv*. Šta bismo mislili o piscu engleske istorije koji bi broj haljina kraljice Elizabete (Elizabeth) i poraz španske armade smatrao za činjenice jednakog značaja, i koji ne bi pokušao da dokaže kako je došlo do spomenutog španskog pothvata, koji su ga događaji prouzrokovali i kakve su bile njegove posledice? Štaviše, istoričareva vlastita shvatanja nužno moraju da utiču na izbor i izlaganje

činjenica koje on kao historičar filozofije vrši, odnosno morali bi uticati makar na način njegovog isticanja određenih činjenica i aspekata. Uzmimo jednostavan primer. Dvojica historičara antičke filozofije mogu da napišu jednako dobre studije o činjenicama, recimo, iz istorije platonizma i novoplatonizma; ali ako je jedan od njih ubeđen u to da je svaki „transcendentalizam“ čista glupost, dok drugi veruje u realnost transcendentnog, onda se teško može zamisliti da će njihovo prikazivanje tradicije platonizma biti identično. O mnenjima platonovaca obojica mogu da pripovedaju objektivno i savesno. Ali prvi će, najverovatnije, sasvim malo istaći metafiziku novoplatonovaca budući da on novoplatonizam smatra za žalostan završetak grčke filozofije i za ponovno padanje u „misticizam“ ili „orijentalizam“, dok će onaj drugi naglašavati sinkretistički aspekt novoplatonizma i njegov značaj za hrišćansku misao. Nijedan od njih neće iskrivljavati činjenice, filozofima neće pripisivati mnenja koja oni ne prihvataju, niti će u drugi plan potiskivati neka njihova uverenja, a takođe neće zanemarivati ni hronologiju ni logičku međuzavisnost pojedinih učenja. Pa ipak, uprkos svemu, spomenuta dva prikaza platonizma i novoplatonizma jasno će se razlikovati. Pošto stvari tako stoje, nema razloga da se ustežem od toga što pišem delo iz istorije filozofije sa stanovišta sholastičkog filozofa*. Bilo bi nerazumno negirati da u njemu ima grešaka i pogrešnih tumačenja zbog nedovoljnog znanja. No, ja smatram da sam težio ka objektivnosti, a to što sam pisao s određenog stanovišta predstavlja više prednost nego nedostatak. Pisanje sa stanovišta omogućuje, u najgorem slučaju, da se dâ prilično koherentan i smislen prikaz onoga što bi, inače, moglo da bude samo zbrka nekoherentnih mnenja koja je gora od svakog pripovedanja.

Iz ovog što je rečeno jasno proističe da ja nisam pisao ovu istoriju filozofije ni za stručnjake ni za specijaliste, nego za studente određenog tipa, od kojih se većina tek upoznaje s istorijom filozofije i koji će nju izučavati uporedo sa sistematskom sholastičkom filozofijom, dakle, uporedo s onom filozofijom kojoj ubuduće treba da posvete najveći deo svoje pažnje. Takvim čitaocima (meni bi, naravno, bilo veoma drago ako bi se moja knjiga pokazala korisnom i za druge čitaoce) bi manje koristile učene i originalne monografije od knjige koja se iskreno namenjuje za udžbenik, ali koja nekim studentima može da bude i podsticaj za izučavanje originalnih filozofskih tekstova, kao i komentara i rasprava o tim tekstovima koje su napisali pozna-

* Sholastičko stanovište ovde ne treba shvatiti u pejorativnom smislu, već u smislu stanovišta škole srednjovekovne filozofije. (prim. prev.)

ti stručnjaci. Dok sam pisao ovu knjigu trudio sam se da to imam na umu, jer *qui vult finem, vult etiam media**. Stoga, ako neki čitaoci, koji dobro poznaju literaturu o antičkoj filozofiji, budu skloni da ovu ili onu ideju iz moje knjige prepoznaju kao ideju koja je zasnovana na onom što su kazali Džon Barnet (John Burnet) ili A. E. Tejlor (A. E. Taylor), a neku drugu, opet, kao ideju zasnovanu na onom što su rekli Konstantin Riter (Constantin Ritter), Verner Jeger (Werner Jaeger), Julius Štencl (Julius Stenzel) ili Prehter (Karl Praechter), neka mi dopuste da ih podsetim na to da sam i sam svestan toga i da se u takvim slučajevima nisam nekritički i nepromišljeno slagao s onim što govore dotični naučnici. Originalnost je, naravno, poželjna kada vodi otkrivanju još nepoznate istine, ali težiti ka originalnosti radi originalnosti nije pravi zadatak historičara. Zato, bez ustručavanja, priznajem svoj dug onim ljudima koji su proneli slavu britanske nauke i nauke sa Kontinenta, ljudima poput profesora Tejlora, ser Dejvida Rosa (David Ross), Konstantina Ritera, Vernera Jegera i drugih. U stvari, jedan od razloga za pisanje ove knjige bio je i taj što su neki priručnici, koje koriste oni studenti za koje pišem, poklanjali malo pažnje rezultatima modernih specijalističkih kritičkih proučavanja. Što se mene samog tiče, optužbu za nedovoljno korišćenje takvih izvora obaveštenja i ideja smatrao bih znatno razložnijom osnovom za bespoštednu kritiku od optužbe da sam ih previše koristio.

Zahvaljujem se izdavaču *Enciklopedije Britanike* koji mi je dozvolio da koristim dijagrame iz članka ser Tomasa Litla Hita (Thomas Little Heath) o Pitagori (Πυθαγόρας), četrnaesto izdanje; profesoru A. E. Tejloru (i gospodi iz kompanije Mekmilan Iimitid) na velikodušnoj dozvoli da slobodno koristim njegovu studiju o idejama i brojevima kod Platona (Πλάτων) [preštampano iz *Um u filozofskim istraživanjima (Mind in Philosophical Studies)*]; ser Dejvidu Rosu i gospodi iz Metjuen kompanije jer su mi ljubazno dopustili da u knjigu uključim tabelu moralnih vrlina koja je sastavljena prema Aristotelovim (Ἀριστοτέλης) delima [iz knjige *Aristotel (Aristotle)*, p. 203]; gospodi iz kompanije Džordž Alen i Anvin jer su mi dozvolili da iz engleskog prevoda *Etike (Ethik)* profesora Nikolaja Hartmana (Nicolai Hartmann) navedem jedan odeljak i upotrebim jedan dijagram za svoj rad; zahvaljujem istim izdavačima i dr Oskaru Leviju (Oscar Levy) za to što sam naveo nekoliko pasusa iz autorizovanog engleskog prevoda Ničeovih (Nietzsche) dela (koja uređuje dr Levi); gospodi iz kompanije Čarls

* Ko hoće (krajnju) svrhu (kraj), taj hoće i ono usput (sredstva). (prim. prev.)

Skribnerovi sinovi (SAD) koji su mi dozvolili da navedem deo Kleantove (Κλεάνθης) „Himne Zevsu“ u prevodu dr Džejmsa Adama (James Adam) [iz Hiksove (Hicks) knjige *Stoik i epikurejac (Stoic and Epicurean)*]; profesoru R. Dodsu (E. R. Dodds) i izdavaču S. P. C. K. jer su mi dozvolili da upotrebim prevode koji se nalaze u knjizi *Izabrani odlomci o novoplatonizmu (Select Passages Illustrating Neo-Platonism, S. P. C. K. 1923)**; i gospodi iz Mekmilan kompanije koji su mi dozvolili da navedem neka mesta iz R. L. Netlšipove (R. L. Nettleship) knjige *Predavanja o Platonovoj Državi (Lectures on the Republic of Plato)*.

Navodi iz dela presokratskih filozofa u knjizi dati su prema petom izdanju Dilsove (Diels) zbirke *Fragmenti presokratovaca (Die Fragmente der Vorsokratiker)*, u tekstu su označeni slovom *D*. Neke fragmente sam preveo sam, a ostale sam (uz ljubaznu dozvolu gospode iz kompanije A. & C. Blek limitid) navodio prema Barnetovom prevodu iz knjige *Rana grčka filozofija (Early Greek Philosophy)*. Naslov te knjige sam skraćeno označavao sa *E. G. P.*, dok sam Palmerovu (Palmer) preradu Celer-Nestleovih *Osnova istorije grčke filozofije (Zeller-Nestle – Outlines of the History of Greek Philosophy)* uglavnom navodio pod nazivom *Osnove (Outlines)*. Skraćenice za naslove Platonovih dijaloga i Aristotelovih dela biće dovoljno čitljive već same po sebi; puni naslovi ostalih dela, koji se navode skraćeno, nalaze se u Prvom dodatku priloženom na kraju knjige. U Trećem dodatku sam preporučio nekoliko knjiga. To sam učinio, naprosto, radi praktičnih potreba onih studenata za koje sam prvenstveno i pisao ovu istoriju. Spomenutu malu listu knjiga** ne udostojavam nazivom bibliografija iz prostog razloga što bi čak i približno potpuna bibliografija (posebno ako bi, kao što bi trebalo, obuhvatila i vredne članke iz stručnih časopisa) bila tako velika da bi bilo sasvim nepraktično uključivati je u ovu knjigu. Bibliografiju i pregled izvora studenti mogu da potraže, na primer, u knjizi Ibervega (Ueberweg) i Prehtera *Filozofija u starini (Die Philosophie des Altertums)*.

* Svi navodi u našem prevodu su ponovo prevedeni sa originala, osim u slučajevima kada je, bez izmena, bilo moguće iskoristiti neki postojeći prevod na naš jezik. Vlastita imena u našem prevodu transkribovana su prema pravilima ili praksi našeg jezika. (prim. prev.)

** U našem prevodu ova lista prilagođena je potrebama čitaoca srpskohrvatskog jezičkog područja. (prim. prev.)

AUTOROV PREDGOVOR ZA PRERAĐENO IZDANJE*

Zahvaljujem se poštovanom isusovcu T. Pejnu (T. Paine), poštovanom jezuiti Dž. Vudloku (J. Woodlock) i korektoru izdavača Berns Outs i Vošburn limitid na njihovoj dragocenoj pomoći prilikom ispravljanja štamparskih i drugih grešaka koje su ružile prvo izdanje. Takođe im se zahvaljujem i na sugestijama u pogledu poboljšanja indeksa. U ovom izdanju tekst je neznatno proširen, na primer na stranama 163–164, i za te dodatke potpuno snosim odgovornost. To što je drugo izdanje moralo brzo da se izda sprečilo me je da znatno izmenim tekst knjige.

* Ovaj predgovor i autorovi dodaci drugom izdanju prevedeni su iz: Frederick Copleston, *A History of Philosophy*, vol. I, *Greece and Rome*, New Revised Edition. Image Books, 1962. (prim. red.)

PRVO POGLAVLJE

UVOD

I. Zašto izučavati istoriju filozofije?

1. Nekog ko uopšte ne poznaje istoriju teško da bismo nazvali „obrazovanim“. Svi mi smatramo da bi svako od nas trebalo da zna nešto o istoriji vlastite zemlje, njenom političkom, društvenom i ekonomskom razvoju, njenim književnim i umetničkim ostvarenjima. Smatramo, takođe, da bi bilo poželjno poznavati u širim okvirima i evropsku istoriju, pa čak, u određenoj meri, i istoriju sveta. Ako se od školovanog i obrazovanog Engleza može očekivati da zna nešto o Alfredu Velikom (Alfred the Great) i Elizabeti, o Kromvelu (Cromwell), Marlborou (Marlborough), Nelsonu (Nelson), najezdi Normana, reformaciji i industrijskoj revoluciji, onda se čini da bi isto tako trebalo da zna bar nešto o Rodžeru Bekonu (Roger Bacon), Dunsu Skotu (Duns Scotus), Hobsu (Hobbes), Hjumu (Hume), Džonu Stjuartu Milu (John Stuart Mill) i Herbertu Spenseru (Herbert Spencer). Štaviše, ako se od obrazovanog čoveka očekuje da ne bude potpuna neznalica kada je reč o Grčkoj i Rimu, ako bi on bio posramljen kada bi morao da prizna da nikad nije čuo za Sofokla (Σοφοκλῆς) ili Vergilija (Vergilius) i da ništa ne zna o počecima evropske kulture, onda se od njega isto tako može očekivati da ponešto zna i o Platonu i Aristotelu, dvojici mislilaca koji se ubrajaju među najveće koje je svet ikada imao, dvojici koji su na vrhu evropske filozofije. Kulturan čovek znaće nešto o Danteu (Dante), Šekspiru (Shakespeare) i Geteu (Goethe), o Sv. Franji Asiškom (Franciscus d'Assisi) i Fra Anđeliku (Angelico), o Fridrihu Velikom (Friedrich der Grosse) i Napoleonu I (Napoleon I). Zašto, onda, od njega ne bi trebalo očekivati da zna ponešto i o Sv. Avgustinu (Augustinus) i Sv. Tomi Akvinskom (Thomas Aquinatus), Dekartu (Descartes) i Spinozi (Spinoza), Kantu (Kant) i Hegelu (Hegel)? Apсурдно je sugerisati potrebu za obaveštavanjem o velikim osvajačima i rušiteljima, a ostati potpuna neznalica kada je reč o velikim stvaraocima, onima koji su

istinski doprineli našoj evropskoj kulturi. Trajno nasleđe i blago nisu nam ostavili samo veliki slikari i skulptori. Veliki mislioci kao što su Platon i Aristotel, Sv. Avgustin i Sv. Toma Akvinski, takođe su obogatili Evropu i njenu kulturu. Zato, obrazovanje uključuje i bar nekakvo poznavanje razvoja evropske filozofije, jer mislioci su, kao i umetnici i generali, doprineli stvaranju našeg vremena bilo u pozitivnom bilo u negativnom smislu.

Danas niko neće pomisliti da je čitanje Šekspirovih dela ili posmatranje Mikelandelovih (Michelangelo) skulptura traćenje vremena, jer i ta književna dela i te skulpture imaju po sebi vrednost koju ne umanjuje broj godina proteklih od smrti njihovih tvoraca. Izučavanje misli Platona, Aristotela ili Sv. Avgustina trebalo bi da se smatra za još manje gubljenje vremena, jer njihova duhovna ostvarenja jesu posebna dostignuća ljudskog duha. Mnogi umetnici živeli su i slikali posle Rubensa (Rubens), ali to ne umanjuje vrednost Rubensovog dela; mnogi mislioci su filozofirali posle Platona, ali time nije uništena lepota Platonove filozofije i interes koji ona pobuđuje.

Ako je poželjno da svi kulturni ljudi znaju ponešto o istoriji filozofske misli, onoliko koliko im to dozvoljava stalno zanimanje, interesovanje i potreba za specijalizacijom, koliko li je tek ovo znanje poželjno kada je reč o svima onima koji izučavaju filozofiju zbog svoje profesije. Pritom, posebno mislim na studente sholastičke filozofije koji ovu filozofiju proučavaju kao *philosophia perennis*. To da je ona večna filozofija, ja uopšte ne želim da osporim. Pa ipak, ona nije pala iz neba, već je izrasla iz prošlosti. Ako istinski želimo da ocenimo delo Sv. Tome Akvinskog, Sv. Bonaventure (Bonaventura) ili Dunska Skota, onda treba da znamo nešto i o Platonu, Aristotelu i Sv. Avgustinu. Ako postoji *philosophia perennis*, onda se može očekivati da će neka njena načela da deluju čak i na današnje umove, koji su, na prvi pogled, udaljeni od Sv. Tome Akvinskog. Čak i ako nije tako, bilo bi konstruktivno pogledati kakve posledice proističu iz njihovih lažnih premisa i pogrešnih načela. Isto tako, nipošto ne treba da se odobri praksa osuđivanja mislilaca čiji stav i značenje nisu shvaćeni ili sagledani u njihovim istorijskim okolnostima, kao što takođe treba imati na umu da primena istinitih načela na sve sfere filozofije sigurno nije završena u srednjem veku, pa se lako može dogoditi da mi moramo ponešto da naučimo i od modernih mislilaca, na primer, iz područja teorije estetike ili prirodnjačke filozofije.

2. Za različite filozofske sisteme prošlosti možda se može reći da su samo puki antikviteti; da se istorija filozofije sastoji od „opovrgnutih i du-

hovno izumrlih sistema, pošto je svaki od njih usmrtio i sahranio drugi¹. Zar Kant nije objasnio da metafizika „drži ljudski razum u napetosti sa nadama koje nikada ne blede, ali se nikada i ne ispunjavaju“, i „dok svaka druga nauka neprekidno kreće napred“, u metafizici ljudi se „postojano vrte oko istog mesta, ne odlazeći ni korak dalje“²? Platonizam, aristotelizam, sholasticizam, kartezijanizam, kantizam, hegelijanizam – svi ti duhovni pravci imali su svoje periode popularnosti i svi su bili dovedeni u sumnju: evropska misao „može se predstaviti kao nosilja metafizičkih sistema, napuštenih i nepomirenih“³. Zašto da se izučava zastarela građa iz predvorja istorije?

Čak i da su sve filozofije iz prošlosti bile dovedene u sumnju (što je očevidno), štaviše, čak da su bile i opovrgnute (a to nikako nije isto), ipak i dalje ostaje istina da su „greške uvek poučne“⁴, naravno, ako se pretpostavi da je filozofija kao nauka moguća i da *po sebi* nije samo magla i dim. Uzmimo jedan primer iz srednjovekovne filozofije. Zaključci do kojih je, sa jedne strane, doveo preterani realizam a, sa druge, nominalizam pokazuju da rešenje problema univerzalija treba tražiti negde na sredini između te dve krajnosti. Istorija ovog problema služi, dakle, kao eksperimentalan dokaz teze koju je zastupala sholastika. Osim toga, činjenica da se apsolutni idealizam pokazao nesposobnim da dâ bilo kakvo adekvatno objašnjenje konačnih jastava bila bi dovoljna da svakog odvratiti sa monističke staze. Insistiranje moderne filozofije na teoriji saznanja, i na relaciji subjekt-objekt, jasno bi u svakom slučaju pokazalo, uprkos svim ekstravagancijama do kojih je dovelo, da subjekt ne može da bude sveden na objekt kao što i objekt ne može da se svede na subjekt, dok bi nas marksizam, bez obzira na svoje osnovne greške, naučio da ne zanemarujemo uticaj oruđa, tehnike i čovekovog ekonomskog života na više sfere ljudske kulture. Onome ko ne želi da ostane na onome što je naučio o datom sistemu filozofije, nego teži ka tome da, takoreći, filozofira *ab ovo*, neophodno je da izučava istoriju filozofije, jer bi se, inače,

1 G.V. F. Hegel, *Istorija filozofije*, „Kultura“, Beograd 1962, I knj., str. 22. Preveo dr Nikola M. Popović.

2 Kant, *Prol.*, S. 113, u: *I. Kants Werke in zehn Banden*, Bd. 5, hrsg. W. Weischedel, Darmstadt, 1983.

3 A. N. Whitehead, *Process and Reality*, p. 18. (Ovaj citat nismo mogli da nađemo u našem prevodu. /prim. prev./)

4 N. Hartmann. *Ethik*, I. S. 19. Walter de Gruyter, Berlin, 1957.

izložio opasnosti da zapadne u slepe aleje i ponovi pogreške prethodnika, od kojih bi ga, možda, moglo sačuvati ozbiljno proučavanje misli iz prošlosti.

3. Istina, izučavanje istorije filozofije može da dovede do skeptičkog stava, ali mora se primetiti da činjenica nizanja sistema jednog za drugim ne dokazuje da je bilo koja filozofija pogrešna. Ako *X* dovodi u sumnju poziciju *Y* i napušta je, to po sebi ne dokazuje da je pozicija *Y* neodrživa, jer *X* može neosnovano da je napusti, kao što može da usvoji i lažne premise čije razvijanje je uslovalo odlazak sa pozicije filozofije *Y*.

Svet je video mnogo religija – budizam, hinduizam, zaratu“strizam, hrišćanstvo, muhamedanstvo itd., ali to ne dokazuje da hrišćanstvo nije istinita religija. Da bi se tako nešto dokazalo, bilo bi nužno potpuno pobiti hrišćansku apologetiku. Ali kao što je apsurdno reći da je postojanje mnoštva religija *ipso facto* opovrglo pretenziju svake pojedine religije da bude istinita religija, tako je apsurdno kazati i da je smenjivanje filozofija *ipso facto* pokazalo da nema i da ne može biti istinite filozofije. [Ovom opaskom ne mislimo da kažemo da, osim u hrišćanstvu, u drugim religijama nema nikakve istine ili vrednosti. Osim toga, postoji velika razlika između istinite religije (otkrovenja) i istinite filozofije, budući da je prva, kao otkrivena, nužno istinita u svojoj celini, u svemu što je otkriveno, dok istinita filozofija može da bude istinita u svojim glavnim crtama i načelima, a da nikad ne dostigne potpunost. Filozofija, kao delo ljudskog duha a ne otkrovenje Boga, raste i razvija se: novi vidici mogu da se otvore iznalaženjem nekih novih prilaza novim problemima, novootkrivenim činjenicama, novim situacijama itd. Termin „istinita filozofija“ ili *philosophia perennis* ne označava statički i potpun skup načela i njihovih primena na koji ne deluju razvoj ili promene.]

II. *Priroda istorije filozofije*

1. Istorija filozofije sigurno nije samo hrpa mnenja, pripovedanja o izolovanim predmetima misli koji međusobno nemaju nikakve veze. Ako se istorija filozofije razmatra kao „nabrajanje različitih mnenja“, i ako se sva ta mnenja smatraju za podjednako vredna ili za bezvredna, onda istorija filozofije postaje „jedna suvišna i dosadna nauka, ili, ako hoćete, jedno

PRVI DEO

**PRESOKRATSKA
FILOZOFIJA**

DRUGO POGLAVLJE

KOLEVKA ZAPADNE MISLI – JONIJA

Rodno mesto grčke filozofije bila je obala Male Azije, a prvi grčki filozofi bili su Jonjani. Dok se Grčka, zbog invazije Dorana koji su u XI veku stare ere preplavili staru egejsku kulturu, nalazila u stanju priličnog haosa i varvarstva, Jonija je sačuvala duh starije civilizacije¹³ dotičnog tla. Jonskom svetu pripadao je i Homer (Ὅμηρος), bez obzira na to što je svoje epove napisao pod patronatom nove ahajske aristokratije. Međutim, Homerovi epovi ne mogu se smatrati za filozofska dela (iako su oni, naravno, veoma značajni zbog otkrivanja određenih slojeva grčkog shvatanja sveta i načina života, a njihov vaspitni uticaj na Grke iz kasnijih vremena ne bi smeo da se potceni), jer izolovane filozofske ideje, koje nalazimo u ovim epovima, veoma su daleko od sistematičnosti [manje su sistematične nego one u epovima Hesioda (Ἡσίοδος), epskog pesnika kopnene Grčke, koji izlaže svoje pesimističko shvatanje istorije, svoje ubeđenje u vladavinu zakona u životinjskom svetu i svoju moralnu odanost pravdi među ljudima]. Ipak, značajno je to da i najveći grčki pesnik i prvi počeci sistematske filozofije pripadaju Joniji. Ali te dve velike jonske tvorevine, Homerovi epovi i jonska kosmologija, ne javljaju se, naprosto, jedna za drugom. Bez obzira na to kakvo gledište imali o autorstvu, kompoziciji, datumu ili datumima nastanka Homerovih epova, jasno je bar to da društvo koje oni prikazuju nije društvo iz perioda jonske kosmologije, već društvo koje pripada znatno primitivnijem dobu. Slično tome, društvo koje slika Hesiod, mlađi od „dvojice“ velikih epskih pesnika, daleko je od društva grčkog *polisa*, od

13 „U Joniji je nastala nova grčka civilizacija: Jonija, u kojoj su stara egejska krv i duh najvećim delom preživeli, podučila je novu Grčku, darovala joj kovan novac i slova, umetnost i pesništvo, i brođare, potiskujući Feničane i šireći svoju novu kulturu do onoga što se u to vreme smatralo krajem sveta.“ Hall, *Ancient History of the Near East*, p. 79.

onog društva koje je nastalo nakon sloma moći plemenske aristokratije, odnosno, nakon onog sloma koji je omogućio slobodan rast gradskog života u kopненоj Grčkoj. Grčka filozofija nije izrasla u uslovima herojskog života naslikanog u *Ilijadi*, niti u onim uslovima kada je gospodarilo zemljišno plemstvo prikazano u Hesiodovim epovima. Rana grčka filozofija, iako po prirodi delo pojedinaca, bila je, takođe, i tvorevina grada-države. Ona je, u određenoj meri, odslikavala vladavinu zakona i shvatanje zakona koji su presokratovci u svojim kosmologijama proširili, na čitav univerzum. Zato u određenom smislu postoji kontinuitet između rane jonske kosmologije i homerskog shvatanja vrhovnog zakona, sudbine ili volje koja upravlja bogovima i ljudima, hesiodske slike sveta i pesnikovih moralnih zahteva. Kada su uredili društveni život, ljudi su mogli da se okrenu racionalnom razmišljanju, a u periodu detinjstva filozofije njihovu pažnju je, pre svega, zaokupljala priroda kao celina. Sa psihološkog stanovišta, to bi se moglo jedino i očekivati.

Dakle, iako je nepobitno da je grčka filozofija nastala u narodu čija civilizacija potiče iz preistorijskih vremena, ono što nazivamo ranom grčkom filozofijom jeste „rano“ samo u odnosu na potonju grčku filozofiju i procvat grčke misli i kulture na Kopnu. Međutim, kada je reč o prethodnim vekovima razvoja grčkog naroda, ona može da se smatra pre plodom zrele civilizacije, plodom koji, s jedne strane, obeležava kraj jonske blistavosti a, s druge, najavljuje sjaj helenske, posebno atinske kulture.¹⁴

Mi smo ranu grčku filozofsku misao predstavili kao završnu tvorevinu drevne jonske civilizacije. Međutim, moramo se prisetiti da je Jonija bila, takoreći, mesto susreta Zapada i Istoka, pa se može postaviti pitanje da li je grčka filozofija nastala pod uticajem Istoka, da li je ona, na primer, preneti iz Vavilona ili Egipta. Neki su zastupali takvo gledište, ali je ono moralo da bude napušteno. Grčki filozofi i pisci ne znaju ništa o tome – čak ni Herodot (Ἡρόδοτος), koji je toliko nestrpljiv da izloži svoju omiljenu teoriju o egipatskom poreklu grčke religije i civilizacije. Teorija o istočnom poreklu uglavnom potiče od aleksandrijskih pisaca, od kojih su je preuzeli hrišćanski apologeti. Na primer, Egipćani iz helenističkog perioda tumačili su svoje mitove prema idejama grčke filozofije, da bi potom tvrdili da su

¹⁴ Za ono što Julius Štencl naziva *Vortheoretische Metaphysik* cf. Zeller, *Outlines*, Uvod, odeljci 5–6; Burnet, *E. G. P.*, Uvod; Ueberweg-Praechter, SS, 28–31; Jaeger, *Paideia*; Stenzel, *Metaphysik des Altertums*, I, SS. 14 sq., etc.

njihovi mitovi bili izvor grčke filozofije. Međutim, to tumačenje jeste samo jedan primer alegorizovanja koje su činili Aleksandrinci; ono nema ništa objektivniju vrednost od mišljenja Jevreja da je Platon svoju mudrost crpio iz Starog zaveta. Naravno, bilo bi veoma teško objasniti *kako* je egipatska misao mogla da bude prenetá Grcima (mi i ne očekujemo da su trgovci bili ti koji su prenosili filozofske ideje), ali, kao što je to Barnet primetio, istraživati da li su filozofske ideje ovog ili onog istočnog naroda mogle da budu prenete Grcima praktično znači gubiti vreme, uooliko se prethodno ne utvrdi da li je dotičan narod zaista imao filozofiju.¹⁵ Nikada nije dokazano da su Egipćani imali filozofiju koju bi mogli preneti, dok je neodrživa pretpostavka da je grčka filozofija došla iz Indije ili iz Kine.¹⁶

Postoji još jedno stanovište koje treba razmotriti. Grčka filozofija je bila prisno povezana sa matematikom, pa se tvrdilo da su Grci svoju matematiku preuzeli od Egipćana, a astronomiju od Vavilonaca. Više je nego verovatno da je matematika u Grka pretrpela uticaj Egipta a astronomija uticaj Vavilona, i to zbog toga što su grčka nauka i filozofija počele da se razvijaju upravo u onom području gde bi se mogla očekivati razmena s Istokom. Taj iskaz ne treba brkati s iskazom da Grci naučnu matematiku *izvode* iz Egipta, a svoju astronomiju iz Vavilona. Da ostavimo detaljne argumente po strani, neka bude dovoljno to što ćemo ukazati da su matematiku Egipćana sačinjavali empirijski, grubi i brzi metodi za postizanje praktičnih rezultata. Dakle, geometrija Egipćana se, uglavnom, sastojala od praktičnih metoda za ponovno omeđavanje polja posle izlivanja reke Nil. Naučnu geometriju nisu razvili Egipćani, nju su razvili Grci. Slično tome, i Vavilonci su astronomska proučavanja izvodili radi proricanja. Ta astronomija je, uglavnom, bila astrologija. Međutim, u Grka ona je postala naučna disciplina. Zato, čak i ako dopustimo da su praktična zemljomerska matematika Egipćana i astronomska posmatranja vavilonskih astrologa uticali na Grke i obezbedili im pripremnu građu, to uopšte nije bilo nauštrb originalnosti grčkog duha. Nauka i mišljenje, nešto sasvim različito od čisto praktičnog proračunavanja i astroloških pouka, bile su delo tog duha i ne duguju ništa Egipćanima niti Vaviloncima.

15 E. G. P., pp. 17–18.

16 „U VI veku stare ere javlja se u Grčkoj jedan od izuzetnih fenomena ljudske kulture. Miletska škola započinje naučna istraživanja, a osnovni pravci ustanovljeni na samom njenom početku održavaju se tokom generacija i vekova.“ Aurelio Covotti, *I presocratici*, p. 31 (Napoli, 1934).

Grci se, naime, bespogovorno pojavljuju kao prvobitni mislioci i naučnici Evrope.¹⁷ Oni su, prvi, tragali za znanjem radi njega samog, i težili su ka saznanju u naučnom, slobodnom i bespredrasudnom duhu. Štaviše, zbog karaktera grčke religije, oni nisu imali nikakvu klasu sveštenika koja bi svojim jakim tradicijama i svojim vlastitim učenjima, tvrdoglavo održanim i dostupnim samo malom broju pojedinaca, mogla da omete razvoj slobodne nauke. U svojoj istoriji filozofije Hegel prilično brzo odbacuje indijsku filozofiju, a kao razlog navodi da se ona ne razlikuje od indijske religije. Dopuštajući da u njoj ima filozofskih *shvatanja*, on tvrdi da ona nemaju formu *misli*. Ona su izražena u poetskoj i simboličkoj formi, pa im je, slično religiji, praktična svrha oslobađanje ljudi od životnih obmana i nesreća preča nego postizanje znanja radi samog znanja. Ne saglašavajući se u potpunosti sa Hegelovim shvatanjem indijske misli (koja je od Hegelovog vremena znatno jasnije prikazana zapadnom svetu i u svojim čisto filozofskim aspektima), sa njim se možemo složiti u tome da je grčka filozofija od početka bila *mišljenje* koje je stremilo prema duhu slobodne nauke. Ona je, možda, ponekad težila ka tome da preuzme mesto religije, i sa stanovišta vere i sa stanovišta ponašanja. Ali to se dešavalo zbog nedovoljnosti grčke religije, a ne zbog nekog mitološkog ili mističkog karaktera grčke filozofije. [Niko i ne pomišlja, naravno, na to da umanjí mesto i funkciju „mita“ u grčkoj misli, a još manje tendenciju filozofije da u određenim vremenima pređe u religiju, kao što je slučaj sa Plotinom. Doista, kada je reč o mitovima, „u ranijim kosmologijama grčkih fizičara* mitski i racionalni elementi se međusobno prožimaju u jednom još nerazlučenom jedinstvu“. Tako govori profesor Verner Jeger u knjizi *Aristotel, osnove istorije njegovog razvoja* (*Aristotle, Fundamentals of the History of His Development*, p. 377)].

Profesor Celer (Zeller) naglašava nepristrasnost Grka prema svetu koji ih je okruživao, što im je, u spoju sa njihovim smislom za realnost i njihovom snagom apstrahovanja, „veoma rano omogućilo da svoje religiozne ideje sagledaju kao ono što su, zapravo, i bile – tvorevine umetničke uobra-

17 Kao što ističe dr Prehter (S. 27), „religiozne predstave Orijenta, čak i ako su ih Grci preuzeli, ne bi bile dovoljne da objasne ono što je svojstveno grčkoj filozofiji – slobodno umovanje o suštini stvari“. Čini se da indijska filozofija u pravom smislu nije starija od grčke.

* φυσικοί grč. ne fizičari prirodnjaci u modernom smislu, već oni koji ispituju bit grčki shvaćene physis, tj. prvi grčki filozofi. (prim. prev.)

DODACI

PRVI DODATAK

NEKE SKRAĆENICE KOJE SE KORISTE U OVOM TOMU

- AËTIUS. *Collectio placitorum* (philosophorum)
ALBINUS. *Didasc.* (Didascalicus)
AMMIANUS MARCELLINUS. *Rerum gest.* (Rerum gestarum libri 18)
AUGUSTINUS. *Contra Acad.* (Contra Academicos)
 C. D. (De Civitate Dei)
BURNET. E. G. P. (Rana grčka filozofija)
 G. P. I. (Grčka filozofija, deo I, Od Talesa do Platona)
CAPITOLINUS, JULIUS. *Vit. M. Ant.* (Vita Marci Antonini Pii)
CHALCIDIUS. *In. Tim.* (Komentari Platonovog *Timaja*)
CICERO. *Acad. Prior.* (Academica Priora)
 Acad. Post. (Academica Posteriora)
 Ad Att. (Pisma Atiku)
 De Div. (De Divinatione)
 De Fin. (De Finibus)
 De Nat. D. (De Natura Deorum)
 De Off. (De Officiis)
 De Orat. (De Oratore)
 De Senect. (De Senectute)
 Somn. Scip. (Somnium Scipionis)
 Tusc. (Tusculanae Disputationes)
CLEMENS ALEXANDRINUS. *Protrep.* (Protrepticus)
 Strom. (Stromata)
DAMASCIUS. *Dubit.* (Dubitationes et solutiones de primis principiis)
DIOGENES LAËRTIUS. *Životi filozofa*
EPICTETUS. *Disc.* (Discourses)
 Ench. (Encheiridion)
EUDEMUS. *Phys.* (*Fizika*, od koje su ostali samo fragmenti)

DUGI DODATAK

BELEŠKA O IZVORIMA

Zato što, s jedne strane, mnogi filozofi uopšte nisu ostavili pisana dela, i zato što su, s druge strane, izgubljena dela mnogih filozofa koji su pisali, mi se često, u svrhu obaveštavanja o razvoju grčke filozofije, moramo osloniti na svedočanstva poznijih pisaca.

Glavni izvor saznanja o presokratskoj filozofiji u antičkom svetu bio je Teofrastov spis pod naslovom *Mnenja fizičara* (Φυσικῶν δόξαι), delo koje mi, na nesreću, posedujemo samo u fragmentima. To Teofrastovo delo je bilo osnova raznih drugih kompilacija, epitoma ili „doksografije“; u nekima od njih mnenja filozofa su bila raspoređena po temama, dok su u drugima bila izložena pod imenima odgovarajućih filozofa. U prvu vrstu spadaju *Stara mnenja* (*Vetusta Placita*), koja je ostavio jedan nepoznati učenik Posejdonija u prvoj polovini I veka naše ere. Mi ni taj spis ne posedujemo, ali da je on postojao, i da se zasnivao na Teofrastovom delu, dokazao je Dils. *Vetusta Placita* su bila glavni izvor takozvanih Aetijevih *Mnenja* (*Aëtii Placita* ili Συναγωγή τῶν Ἀρεσκόντων)*, koja potiču iz vremena oko 100. godine naše ere. Aetijev spis je, opet, bio osnova za Pseudo-Plutarhov (Ψεῦδο-Πλούταρχος) spis *Placita Philosophorum* (*Mnenja filozofa*), kompiliran iz više izvora oko 150. g. naše ere, kao i za doksografske ekscerpte Jovana Stobeja (Ἰωάννης Στοβαῖος V vek naše ere) u prvoj knjizi njegovih *Ekloga* (Ἐκλογῶν ἀποφθεγγάτων ὑποθηκῶν). Ova dva poslednja spisa predstavljaju najznačajnije sačuvane doksografske kompilacije; posle Dilsovih istraživanja postalo je očevidno da je glavni i krajnji izvor obadva spisa bio Teofrastov rad**, koji je, u krajnjoj liniji, bio i glavni, mada ne jedini izvor za prvu knjigu Hipolitovih (Ἱππόλιτος) *Pobijanja svih jeresi*

* Gr. Zbirka (*mnenja*) *istaknutih (filozofa)*. (prim. prev.)

** Dils je uporedno objavio ova dva spisa u knjizi pod naslovom *Doxographi Graeci* (Berlin, 1879). (prim. prev.)

(Αἰρέσεων ἔλεγχος) u kojima je sadržaj dat prema imenima filozofa o kojima je reč, kao i za fragmente, pogrešno pripisivane Plutarhu, koji se navode u Eusebijevoj *Jevanđelskoj pripremi* (Προπαρασκευὴ εὐαγγελικῆ).

Dalja obaveštenja o shvatanjima grčkih filozofa pružaju nam dela kao što su *Noći Atike* (*Noctes Atticae*) Aula Gelija (oko 150. godine naše ere), spisi filozofa poput Plutarha, Cicerona i Seksta Empirika, kao i radovi hrišćanskih otaca i ranih hrišćanskih pisaca. (Međutim, prilikom korišćenja takvih istorijskih izvora moramo biti veoma oprezni, jer je, na primer, Ciceron svoja znanja o ranim grčkim filozofima crpao iz posrednih izvora, dok je Sekst Empirik uglavnom bio zainteresovan da potkrepi svoje vlastito skeptičko stanovište, pa je zbog toga obraćao pažnju, pre svega, na protivrečna mnjenja dogmatičkih filozofa. Kada je reč o Aristotelovim svedočanstvima o mišljenjima njegovih prethodnika, mi ne smemo zaboraviti da je Aristotel bio sklon tome da ranije filozofe razmatra sa stanovišta vlastitog sistema i da u njima vidi pripremljene radove za svoja sopstvena dostignuća. Njegov stav je u tom pogledu znatnim delom bio opravdan, ali to istovremeno znači da se on nije uvek brinuo da dâ ono što bismo mi danas smatrali za potpuno objektivno i naučno prikaz toka filozofske misli.) Komentari dela istaknutih filozofa koje su pisali stari pisci takođe su prilično značajni, na primer, Simplikijev komentar Aristotelove *Fizike*.

Najznačajniji sačuvan spis o životima filozofa jeste spis Diogena Laertija (III vek naše ere). To delo je kompilacija materijala preuzetog iz raznih izvora i veoma je neujednačene vrednosti; veći deo biografskog materijala je anegdotskog i legendarnog karaktera i stoga je bez vrednosti; Laertije je uključio u svoje delo i „čudesne priče“ i različite, ponekad protivrečne, izveštaje koje je prikupio od prethodnih pisaca i kompilatora. S druge strane, bilo bi veoma pogrešno ako bismo dopustili da nenaučni karakter tog dela potpuno pomrači njegov značaj i stvarnu vrednost. U Diogenovom delu značajna su naročito upućivanja na spise filozofa; priličan broj dragocenih obaveštenja o mnenjima i životima grčkih filozofa dugujemo upravo Diogenovim životopisima. Prilikom procenjivanja istorijske vrednosti Diogenovih iskaza očigledno je nužno poznavati (koliko je to uopšte moguće) odgovarajući izvor na koji se on oslanja u datoj prilici, a stručnjaci su uložili ne malo mukotrpnog i plodonosnog rada da bi došli do takvih znanja.

Najznačajniji izvor za utvrđivanje hronologije grčkih filozofa jeste Apolodorova (Ἀπολλόδωρος) (*Hronika*) *Chronica*, čiji se prvi deo zasniva na (*Hronografiji*) *Chronographia* Eratostena (Ἐρατοσθένης) iz Kirene (III

TREĆI DODATAK

LITERATURA*

I. Istorije grčke filozofije

- Aleksandrov i dr. *Istorija filozofije* (I tom), Beograd 1948.
- Bazala, A., *Povjest filozofije*, I–II, Zagreb, 1906–1909 (1988).
- Bošnjak, B., *Grčka filozofija*, I–II, Zagreb, 1956 (1980).
- Brehier, E., *Histoire de la Philosophie*, I, Paris, 1908 (1956).
- Burnet, J., *Greek Philosophy from Thales to Plato*, London, 1914 (1968).
- Đurić, M. N., *Istorija helenske etike*, Beograd 1958 (1976).
- Gomperz, Th., *Griechische Denker*, Leipzig, 1912 (postoji i francuski i engleski prevod).
- Hegel, G. V. F., *Istorija filozofije*, I–II, Beograd 1962.
- Guthrie, W. K. C., *A History of Greek Philosophy*, I–VI, Cambridge, 1962–1981.
- Rivaud, A., *Histoire de la Philosophie*, I–II, Paris, 1960.
- Robin, L., *La pensée grecque et les origines de l'esprit scientifiques*, Paris, 1923.
- Rasel, B., *Istorija zapadne filozofije*, Beograd, 1962.
- Stenzel, J., *Metaphysik des Altertums*, Berlin, 1929.
- Ueberweg-Praechter, *Grundriss der Geschichte der Philosophie*, I *Die Philosophie des Altertums*, Stuttgart, 1957 (Basel, 1983).
- Vorländer, K., *Geschichte der Philosophie*, I, 1903 (Hamburg, 1963).
- Windelband, W., *Povijest filozofije*, Zagreb, 1956 (1978).

* Pošto Koplston u originalu daje pregled naslova dostupnih uglavnom engleskom čitaocu (uz to, ta dela su većinom zastarela), nismo želeli, naprosto, da preštampamo njegov spisak literature. Umesto toga, Koplstonovu listu knjiga smo preradili i dopunili naslovima na našem jeziku. (prim. prev.)

SADRŽAJ

Slobodan Žunjić: VEČNA FILOZOFIJA I ZDRAV RAZUM	5
GRČKA I RIM	31
Predgovor	33
Autorov predgovor za prerađeno izdanje.....	37
I UVOD	39
PRVI DEO PRESOKRATSKA FILOZOFIJA	51
II KOLEVKA ZAPADNE MISLI – JONIJA.....	53
III ZAČETNICI – RANI JONSKI FILOZOFI.....	62
IV PITAGOROVAČKO BRATSTVO	69
V HERAKLITOV LOGOS.....	79
VI PARMENIDOVO I MELISOVO JEDNO	89
VII ZENONOVA DIJALEKTIKA.....	96
VIII EMPEDOKLE IZ AGRIGENTA.....	103
IX ANAKSAGORIN UM	108
X ATOMISTI	114
XI PRESOKRATSKA FILOZOFIJA.....	118
DRUGI DEO SOKRATSKI PERIOD	123
XII SOFIISTIKA	125
XIII NAJPOZNATIJI SOFISTI.....	131
XIV SOKRAT.....	141
XV MANJE SOKRATSKE ŠKOLE.....	162
XVI DEMOKRIT IZ ABDERE.....	170
TREĆI DEO PLATON	175
XVII PLATONOV ŽIVOT.....	177
XVIII PLATONOVI SPISI	183

XIX TEORIJA SAZNAJNA.....	193
XX UČENJE O IDEJAMA.....	215
XXI PLATONOVA PSIHOLOGIJA.....	260
XXII TEORIJA O MORALU.....	270
XXIII DRŽAVA.....	277
XXIV PLATONOVA FIZIKA.....	299
XXV UMETNOST.....	309
Beleška o Platonovom uticaju.....	318
XXVI STARA AKADEMIJA.....	321
ČETVRTI DEO ARISTOTEL	325
XXVII ARISTOTELOV ŽIVOT I SPISI.....	327
XXVIII ARISTOTELOVA LOGIKA.....	338
XXIX ARISTOTELOVA METAFIZIKA.....	349
XXX FILOZOFIJA PRIRODE I PSIHOLOGIJA.....	383
XXXI ARISTOTELOVA ETIKA.....	396
XXXII POLITIKA.....	418
XXXIII ARISTOTELOVA ESTETIKA.....	427
Beleška o starijim peripatetičarima.....	439
XXXIV PLATON I ARISTOTEL.....	441
PETI DEO POSLEARISTOTELSKA FILOZOFIJA	449
XXXV UVOD.....	451
XXXVI RANA STOA.....	456
XXXVII EPIKUREIZAM.....	473
Beleška o kiničkoj filozofiji u prvom periodu helenističke epohe.....	484
XXXVIII STARIJI SKEPTICI, SREDNJA I NOVA AKADEMIJA.....	486
XXXIX SREDNJA STOA.....	494
Beleška o peripatetičkoj školi u helenističko-rimskom periodu.....	498
XL POZNA STOA.....	501
XLI KINICI, EKLEKTICI, SKEPTICI.....	512
XLII NOVOPITAGOROVSTVO.....	521
Beleška o Apoloniju iz Tijane.....	524
XLIII SREDNJI PLATONIZAM.....	526
XLIV JEVREJSKO-HELENISTIČKA FILOZOFIJA.....	533
XLV PLOTINOV NOVOPLATONIZAM.....	539
XLVI DRUGE NOVOPLATONSKE ŠKOLE.....	552

XLVII ZAKLJUČNI PREGLED	562
DODACI	583
Prvi dodatak: SKRAĆENICE KOJE SE KORISTE U OVOM TOMU	585
Drugi dodatak: BELEŠKA O IZVORIMA	588
Treći dodatak: LITERATURA	591